TÜRK ÇİÇEK KÜLTÜRÜ ÜZERİNE CEVAT RÜŞTÜ'DEN BİR GÜLDESTE

Hazırlayan:
Nâzım H. POLAT

ÖTÜKEN

İçindekiler

İkinci Baskı İçin Önsöz 9
İlk Basımın Sözbaşı 13
Prof. Dr. İsmail Ünver'in Tashihi Sonrasındaki Şiiri 17
Ünver Hocamıza Teşekkürnamemiz 19

Birinci Bölüm
Çiçek Kültürümüzün Emsalsiz Üstadı
Cevat Rüştü Öktem

Çiçek Edebiyatımızın Emsalsiz Üstadı Cevat Rüştü'ye Dair
A. Ailesi 23
B. Cevat Rüştü'nün Hayatı 31
C. Eserleri 41
Ç. Dil Ustalığı 44
D. Dergiciliği 56
E. Kitap Merakı 63
F. Dernekçiliği ve Siyasetle İlgisi 65
G. Sporla İlgisi 76

İkinci Bölüm
Cevat Rüştü'den Bir Güldeste

A. Edebiyatın Çiçeği-Çiçek Edebiyatı 87
Çiçek Edebiyatı 87
Çiçek Lisanı 93
Çiçek Dili 97
Türklerin Çiçek İsimleri ve Manzumeleri 101
Kadınlar, Çiçekler 106
Lâle Edebiyâtı 110
Çiçek Bahçesinde: Millî En Baş Çiçeğimiz Lâle 115
Bahçe Safâları, Lâle Eğlenceleri, Çiçek Şiirleri 118
İlkbaharda Sa'dâbâd Bahçelerinde Lâle Tahassüsâtı 122
Lâleler –1- 128
Lâleler –3- 134
Millî Çiçeklerimizden Fulya ve Girid Lâlesinin Tarih-i Zuhûru 139
Garp'ta Çiçek, Lâle Merakı 145
Millî Çiçeklerimizden Gül 148
Gül ve Envâı 153
-Şuarâmızın Bu Çiçekten İstiâreleri 153
Güller -1 159
Güller -2 164
Güller -3 172
Güller -4 176
Güller -5 180

Millî Çiçeklerimizden Karanfil 182
Millî Çiçeklerimizden Karanfil 188
Türklerin Millî Bahar Çiçeklerinden Sünbül 194
Sümbül 199
Salon Sümbülleri 202
Kasımpatı - Krizantem 207
Krizantemler / Kasım Çiçekleri 211
Şâbbûy / Şebû 215
Morsalkımlar 219
Nergis, Zerrin Kadeh 223
Zerrin Kadehler-Filyalar –1 228
Zerrin Kadehler - Filyalar -2 233
Leylâk 239
Yaseminler 241
Zanbaklar 248
Dersaadet'in Çiçeklerinden Yasemin, Zambak 253
B. Meşhur Çiçek Sevdalıları 257
Eski Bahar Çiçekçilerimiz -1- Lâle Yetiştiriciler 257
Eski Bahar Çiçekçilerimiz -2- Zerrin Yetiştiriciler 261
Çiçekler - Hilmi Dede Merhum 266
Çiçek ve Lâle Bahçelerinde Şeyhülislâm Veliyüddin Efendi 270
İmam Süyutî, Çiçekler -1- 274
İmam Süyûtî ve Çiçekler -2- 279
İmam Suyûtî ve Çiçekler -3- 285
Meşhur Eski Çiçek Meraklılarından Fennî Mehmet Çelebi 291
Meşahir-i Lâle-Perverândan Ataullah Efendi 295
Türklerde Çiçek Zevki ve Azizî Kadın, Fatma Hatun 300
Tevfik Fikret ve Çiçekleri 305
C. Çiçek ve Medeniyet 311
Devr-i Sultan İbrahim Hânî'de Bir Ziraat Cemiyet-i Fenniyemiz 311
Sultan Mehmed-i Râbi Devrinde Çiçek Encümen-i Dânişi 315
Eski Milletlerde Bahçe Merakı 320
Eski Zamanda Türk Bahçeleri-1 323
Eski Zamanda Türk Bahçeleri -2 326
Eski Zamanda Türk Bahçeleri -3 330
Bu Zamanda Türk Bahçeleri -4 334
Bu Zamanda Türk ve Avrupa Bahçeleri 339
Umumî Ve Hususî Bahçelerimiz 343
Aİle Bahçemizi Nasıl Tanzim Edelim? 347
Ziraat ve Bahçe Hayatında: Sultan Abdulhamit Han-ı Sanî 350
Bahçıvanlık Avrupa'ya Nereden Geldi ve Osmanlılarda Nasıl Himaye Gördü? 353
Kaynaklar 357
Dizin 366

Çiçekleriyle konuşan, çocuklarını ve torunlarını
"çiçeğim"
diyerek seven
Annem Latife Hanım(1926-3 Mayıs 1994)'ın
hep yanımda hissettiğim muazzez ruhuna rahmet niyazlarımla...

İkinci Baskı İçin

ÖNSÖZ

Bu kitap, basıldığı ilk günden itibaren azımsanmayacak derecede ilgi gördü. Aziz hocam Prof. Dr. M Orhan Okay'ın, "Çiçek Medeniyeti" (*Zaman*, 14 Nisan 2002) yazısında bu kitaptan bahsederek ilgi görmesi için dua ettiklerini yazmaları, benim için büyük bir mutluluk kaynağı olmuştur. Hikâyeciliğimizde müstesna bir çiçek gibi duran Mustafa Kutlu, "Çiçek ve Kültür" (*Yeni Şafak*, 20 Şubat 2002) ve "Çiçek Dili" (*Yeni Şafak*, 22 Şubat 2002) başlıklı iki yazısında bu kitabı tanıtarak geniş bir çevrede ilgi görmesine vesile oldu. *Gerçek Hayat* (Yıl:2, sayı: 2002-15/77, 12 Nisan 2002), gazetesi, bu kitabı "Binbir çiçek hikâyesi" sevimliliğinde buldu. Merhum Ergun Göze, 28 Mart 2003 tarihli *Tercüman*'daki köşesinde "Eğer Türkiye'de bir Kültür Bakanlığı mevcut olsaydı, bu kitaptan bir kısmını birkaç dilde yayımlatır, bütün dünyaya Türk'ün çiçek medeniyetini gösterirdi." iltifatında bulundular.

İlk baskısı üzerinden 12 yıl geçtikten sonra bile iltifatını esirgemeyenler oldu. Cevat Rüştü gibi kültür ve medeniyetimizin her unsuruna ilgi duyan Prof. Dr. Hüsrev Hatemi, bir "özge temaşa" ile bu kitabı vesile sayarak bize bir okur-yazarlık beratı lutfettiler (*Gerçek Hayat,* sayı: 2012-50/633, 10 Aralık 2012).

Bilgi noksanlığımızdan, dizgi yanlışlarından veya ilgili yayın organındaki yıpranmışlıktan dolayı düştüğümüz pek çok yanlış olabileceğini biliyorduk. Merhum Prof. Dr. İsmail Ünver, bu tür hataları gidermek üzere bütün metinleri gözden geçirdiler yani adeta diken ayıkladılar.

Fatma Sabiha Kutlar, kitabı tanıtan güzel yazılardan birini kaleme aldı ("Bir Demet Çiçek", *Bilig*, sayı: 21, kış 2002, s.143-145).

Tanıdığım günden beri çalışmalarımda yardım ve desteklerini gördüğüm Prof. Dr. Aykut Kazancıgil'in ilgisi ise hepsinden farklı olarak zikre değer.

Cevat Rüştü'nün oğlu Erol Öktem, Kazancıgil'in Galatasaray Lisesinden arkadaşı idi. Cevat Rüştü'nün kızı ve oğluna ulaşan Kazancıgil, aile hakkında ilk elden, geniş bilgi ve bu bilgileri destekleyen bazı fotoğraflar aldılar. Yeni bilgilerden belki en heyecan vericisi, Cevat Rüştü'nün biricik kızına bir çiçek adı, "Lâle" adını vermiş olmasıydı. Başka türlü olamazdı ki...

Lâle Hanım ve Erol Bey'le ben de telefonla görüştüm. Babaları öldüğünde, onun yazı faaliyetinin farkına varacak yaşta olmadıklarından, Cevat Rüştü'nün derlediğimiz yazılarını da hiç bilmediklerini, bu sebeple kitabın yayımlanmasına çok sevindiklerini söylediler. Lâle Hanımefendi'nin, *"Çok mütehassis olduk, bizim için babamız yeniden dünyaya geldi, sevgili babamız yeniden bizimle şimdi!.."* cümleleriyle teşekkür edişlerini unutamam. Lâle Hanım da, Erol Bey de Hakk'a yürüdüler. Onlara Allah'tan rahmet diliyorum.

Daha sonra yine telefon ve internet vasıtasıyla, Cevat Rüştü'nün gelini (Erol Beyin eşi) Mefkûre Hanım ve onun kızı Candan Öktem'le görüşerek aile hakkındaki bazı bilgileri yeniden gözden geçirdim.

Bilgilerine başvurduğumuz aile fertlerinin her birine ve irtibatı sağlayan aziz hocam Prof Dr. Aykut Kazancıgil'e şükranlarımı sunarım.

Aile fertlerinden alınan bilgiler, yenilerine ulaşmamız için tam bir mıknatıslık görevi görmüştür. Ayrıca Cevat Rüştü'nün daha önce ulaşamadığımız bazı yazılarından da birtakım ipuçları elde edilmiştir. Böylece, hakkında pek az şey bilinen Cevat Rüştü, artık bütün ailesiyle, epey geniş biçimde tanıdığımız biri oldu.

13 yıl içinde kaynak gösterilerek veya gösterilmeyerek de olsa pek çok çalışmada istifade edilmesi, bu kitaba ve Cevat Rüştü'ye gösterilen ilgiden sayılır.

Yeni hâliyle kitabın daha faydalı olacağı kanaatindeyiz. Yine hatalı noktaları gösterecek olanlara şimdiden teşekkür ederim.

Yukarıda "ikinci baskı" diye anmamıza rağmen bu kitap, öncekinin aynısı değildir. İlave edilen metinler de vardır, yayınevinin tercihiyle çıkarılanlar da. Çıkarılanlar, bazı yeni metinlerle birlikte "Türklerde Ziraat Kültürü"ne girecektir. Bu tasarrufu yapan Ötüken Neşriyat mensuplarından sayın Nurhan Alpay ve Kadir Yılmaz'a da teşekkür ederim.

Nâzım H. POLAT 18 Temmuz 2014 Ankara



Cevat Rüştü-Münire Hanım'ın oğlu Erol Öktem ve Kızı Lâle Erhan (28.11.2012)



Sağdan: Erol Bey ve eşi Mefkûre Hanım, Lâle Hanım (28.11.2012)

İLK BASIMIN

SÖZ BAŞI

DOKTORA tezimi hazırlamaya çalıştığım sıralarda 1980'li yılların başında, *İkdam*'da Cevat Rüştü'nün Türk ziraat tarihiyle, çiçekçiliğimizle ve bilhassa çiçeklerin edebiyatımızda kullanılışı ile ilgili makalelerini görmüştüm. Mütehassıslığı bana nasip olmayan klâsik edebiyatımıza çok renkli tablolar ilham ve armağan etmiş çiçeklerle alâkalı bu baştanbaşa Türkçe zevkiyle donanmış yazıları okumak, benim için ikinci bir doktora yapmak kadar, belki daha büyük bir kazançtı. Edebî mahsûller üzerinde çalıştığı hâlde ilmî eserlerine fizik, matematik gibi ilimlerin malzeme ve tabiatındaki kuruluğu taşıyanların ekseriyette bulunduğu günümüzde, bir ziraatçının edebî dili ve birikimi, örnek alınacak değerdeydi. Aynı vesile ile Cevat Rüştü'nün *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*'ndaki yazılarını okuyunca kararımı verdim: Bu yazıları bir araya getirmeli ve yazarının biyografisini de kaleme alarak, bu büyük kültür adamına karşı yapılması farz olan bir vazifenin, tarafımdan ifâsının kazandıracağı vicdânî rahatlığı yaşamalıydım. O büyük adam ki, ekmeğini edebiyattan kazananların pek çoğunun anlamak şöyle dursun, civarında bile gezinemediği Ahmet Hâşim'in şiir iklimine vukufla girdiği, bir yazısında, *"Göl Saatleri şairi Ahmet Haşim Beyefendiye"* ithafını kullanmasından belliydi. Ne yazık ki o güzeller güzeli "Karanfil" yazısını; Haşim'in

> Yârin dudağından getirilmiş
> Bir katre alevdir bu karanfil

güftesinden çok önce yazdığı için bu mısraların şairine armağan etme veya bu mısraları zikretme şansını yakalayamamıştı. Fikret'in şiir dünyasında çiçeklerin yerini ilk defa onun keşfetmesi de ona hayranlığımın bir başka haklılık berâtıydı.

O halde, bu âbidevî şahsiyeti başkalarının da benim kadar sevmesi için vesile olma bahtiyarlığına erişmeliydim.

Hele *Güller Kitabı*'nı okurken Beşir Ayvazoğlu'nun, Cevat Rüştü hakkındaki bilgi noksanlığına hayıflandığını görünce, artık bu büyük

adamın küçük bir biyografisini yazmayı kendime vazife saydım. Cevat Rüştü'ye dair yazdıklarım, *Güller Kitabı*'nın ikinci baskısına malzeme oldu. Şimdi sıra, Cevat Rüştü'nün aşkla yazdığı çiçek güzelliğindeki makaleleri geniş bir okuyucu kitlesine ulaştırarak, o büyük insana karşı görevimizi yerine getirmede...

*
* *

Muhakkak ki bir kitabın sunuluş biçimini, hedef kitle seçimi belirler. Gereksiz ilaç kullanımının zararlarını kendi aralarında tartışan hekimler, aynı bilgileri tıp eğitimi almamış kimselere aktarırken farklı bir yönteme başvurmak zorundadırlar. Cevat Rüştü'nün yazdıkları arasında ancak botanikçilerin ilgileneceği hususlar var; ancak ziraatçıların zihninde yer alabilecek bilgiler var. Bazı yazıları, klasik edebiyatımız üzerinde ihtisas gerektirecek derecede bir gayretin bereketli ve tadına doyulmaz meyveleri... Çevre mühendisliğinden yazma kitap merakına, siyasetten bilim tarihine varıncaya kadar, daha pek çok konu Cevat Rüştü'nün kaleminden nasiplenmiş. Öyle ise bütün bu yazıların okuyucu kitlesi, homojen değildir/olamaz. Ancak, bu okuyucu kitlesinin ortak bir özelliğinden rahatlıkla bahsedebiliriz: kültür seviyesi itibarıyla vasatın (ortalamanın) üstündedir. Diğer bir özellik tabiî ki çiçek kültürü ve zevkinin yönlendirdiği araştırıcı ruh... İşte size okuyucu profili yani hedef kitle... Bundan dolayı;

1. Metinlerin diline dokunulmadı. "Dili sadeleştirdik ama üslûbu aynen muhafaza ettik" diyenleri anlamıyor, onların üslûptaki ana dokuyu anlamadıklarını sanıyorum. Böylesi bir iddiayı ciddiye almadığımız ve hedef kitlemizin, bu metinleri yazarın kendi ifade biçimiyle görmek isteyeceğini düşündüğümüz için, dille oynamayı lüzumsuz saydık.

2. Yeniden yayımlama mantığı, metni bilgi bakımından güncelleştirmeyi gerektirir. Biz de izahına lüzum gördüğümüz bazı şeyleri dipnotlar halinde kaydettik. Ancak metnin orijinalinde Cevat Rüştü de dipnotlar kullanmıştı. Farkı belirtmek için ilavemiz olan notlardan sonra, adımızın baş harflerinden oluşan "(N.H.P.)" rumuzunu koyduk.

3. Bazen dipnotta izahı daha uzun sürecek -muhtemelen dizgi yanlışı olan- metin aksaklıklarıyla karşılaştık; küçücük tamirini de hemen

metin üzerinde, "[]" içinde yaptık. Bu işlemin izah gerektirdiği durumlarda dipnota başvurduk.

4. Eklediğimiz dipnotların çoğu, metinlerde adı geçen şahıslarla ilgilidir. Fakat bazı isimler hakkında, okuyucuya pusula olabilecek ölçüde bilgi kaynağı bulamadık. Yeterince tanındığını düşündüğümüz bazı isimler (Fuzulî, Tevfik Fikret, Muallim Nâci, Sultan Abdülaziz vb.) hakkında bilgi aktarmayı da lüzumsuz gördük.

5. Bazı metinlerin doğrudan doğruya ziraî bilgi veren kısımları -bu kitabın amacı dışına taştığı için- çıkarıldı. Çünkü söz konusu bilgilere bugün zaten/herhalde ihtiyaç yoktur.

6. Yazıların bölümlenmesinde kullanılan başlıklar kendi ifademizdir. Kendi içinde bir bütünlük arz eden yazıları aynı bölümde toplamaya gayret ettik. Fakat -bulunduğu başlık altındaki yerini yadırgamasa da- bazı yazıların, başka bir bölümle müşterek tarafı epeyce fazladır.

7. Bazı yazıların diğer bir yazıyı epeyce tekrar ettiği de açıkça görülmektedir. Bunlardan ayniyete varacak ölçüde ortak tarafları bulunanlardan biri (son yayım) seçilmiştir. Başlığı dışında herhangi bir tarafı değiştirilmeksizin tekrar basılanların ise ilk yayımı tercih edildi.

8. Yazıların bir kısmının farklılıkları; biraz malzemede, biraz da dilindedir. Cevat Rüştü'nün dil anlayışındaki değişimi göstermenin en sağlıklı yolu, bunları da vermekti. Asıl amacımız bu değil ama malzemeyi tam aksettirebilmenin yani Cevat Rüştü'nün emeğini zayi etmemenin başka bir yolu yoktu. Karşılaştırma (edisyon kritik) yöntemiyle yeni bir metin kurmak, yazıları kendi lezzetinde okunur olmaktan çıkarırdı.

9. Metinlerde geçen, çiçek-bahçe-ziraat kültürüyle ilgili isimleri ve diğer özel isimleri listelemek, bu metinlerin yeniden neşri kadar önemlidir. "Dizin"i bu kanaatle oluşturduk.

*
* *

Bu çalışmada emeği bulunan Fatih Köksal, Ahmet Bozdoğan, Yunus Ayata, Akartürk Salman, Selahattin Yılmaz, İsmail Çalışkan ve M. Ali Şimşek gibi o kadar çok dostum ve arkadaşım var ki isimlerini sıralamak için belki ayrı bir sayfa açmalıyım. Hepsinin toplu teşekkürü kabullenecek kadar ruh asaletine sahip olduğunu "yakînen" biliyorum; hepsine gönülden teşekkürler, teşekkürler... Her çalışmamı, geniş kül-

türünün idaresindeki tarife sığmaz bir dikkatle inceleyip hatalarımı düzelten, azizler azizi hocam Prof. Dr. M. Orhan Okay, görklü nazarlarını bu kitaptan da esirgemediler. Kendilerine şükran borçluyum. Birkaç yıl önce, çalışmamın daha yeni şekillenmeye başladığı sıralar, anlattığımda, Cevat Rüştü'deki parıltıyı, bir önseziden doğma heyecanla görüp, basımını teklif eden "Kitabevi" sahibi dostum Mehmet Varış'a da (onun ağzında çok güzelleşen kendi hitabıyla) "eyvallah !.."

Daha önce basılan kitaplarımdaki bir dua cümlesini tekrarlamazsam içim rahat etmeyecek: Bu çalışma, geniş ölçüde, üç büyük kültür gönüllüsünün; Ali Emiri (1857-1924), Hakkı Tarık Us (1889-1956) ve Seyfettin Özege (1901-1981)'nin şahsî ve tamamen hasbi gayretlerle oluşturdukları kütüphanelerdeki yayınlarla ortaya çıkmıştır. Millî Kütüphane (Ankara) kurucusu Adnan Ötüken (1911-1972)'i ve bu kütüphaneye bağışta bulunan veya ellerindeki nadide koleksiyonları bu kuruma satanları da unutmuyorum. Rahmet olsun ruhlarına...

Bu kitaptaki muhtemel pek çok noksan ve yanlışımı gösterecek okuyucu dostlara teşekkürümü de şimdiden dile getiriyorum.

Merhum Prof. Dr. İsmail Ünver'in Tashihi Sonrasındaki Şiiri

Gazimağusa'ya vürûdumuz hîninde
Nâzım Hikmet Beg'ün kendi tab' itdürüp bendeye
ihda buyurdukları kitâb içün dinilmişdür:

Mesnevî-i Hulûskârâne Berây-ı Kitâb-ı Nâzım Hikmet Beg

Cevâd Rüşdî makâlâtın dirüp sen
Adın *Gül-deste* itmişsin pek ahsen

Gül ü sünbül karanfül hem de lâle
Gelür envâ'-ı ezhâr arz-ı hâle

Okurken ol kitâb-ı hûbı her bâr
Temâşâ eyledüm ben bir çemenzâr

O ezhârın esâmîsin görince
Başumdan gitdi aklum iz sürince

Düşündüm bilmeyen esmâ-yı ezhâr
Nasıl tedkîk ider ma'nâ-yı eş'âr

Tetebbu' kıldum itdüm istifâde
Müyesser olsun emsâl-i kesîre

Gülün olduğı yirlerdür dikenlik
Değüldür maksad ammâ dil-şikenlik

Gezerken gülşen-i evvel bahârı
Kopardum ben gücüm yitdükce hârı

Diğer bir nüsha üstinde işâret
Kılam varsa eger sizden icâzet

Dırâz itdün sözi eyle du'âyı
Te'emmül eyle dâ'im "mâ-se'â"yı

Hudâ Nâzım Beg'ün sa'yini meşkûr
Kıla dünyâda vü ukbâda mesrûr.

Gazimagusa

MERHUM VE MAĞFUR ÜNVER HOCAMIZA TEŞEKKÜRNAMEMİZ

İnan çok duygulandım, hem tezehhür
Eden gönlüm coşup, kıldım tefekkür:
Diken yolmuş mübârek el sizinki...
Teşekkürler aziz üstad teşekkür!

Birinci Bölüm

ÇİÇEK KÜLTÜRÜMÜZÜN EMSALSİZ ÜSTADI CEVAT RÜŞTÜ ÖKTEM

ÇİÇEK EDEBİYATIMIZIN EMSALSİZ ÜSTADI CEVAT RÜŞTÜ'YE DAİR*

A. AİLESİ

Vefatı münasebetiyle kaleme alınan bir yazıdan[1] öğrendiğimize göre Cevat Rüştü, baba tarafından, Konyalı Sadrettin ve anne tarafından Kabasakal ailesi mensubudur.

Konevî Sadrettin ailesinden Cevat Rüştü ile irtibatlandırabildiğimiz ilk isim, Harbiye'de Arapça okutan Hoca Abdurrahman'dır. Onun Beşiktaş'ta doğan oğlu Mustafa Safvet Paşa da hakkında az çok bilgi sahibi olduğumuz bir zattır.

Mustafa Safvet Paşa, 1277/1860 yılında Harbiye'den, 1278/1861 yılında kurmay kısmından mezun oldu. Uzun müddet Kuleli Askerî Lisesi'nde, (1289/1872'den itibaren binbaşı, kaymakam, albay rütbelerindeyken) topografya, hendese-i resmiye dersleri verdi. 1310/1892 yılında Van redif livası kumandanıydı. Daha sonra Suri-

---

* Cevat Rüştü hakkında bilgi kaynakları oldukça kıttır. Bilgi ve kültürü ölçüsünde olmasa da memuriyet hizmetinde epey önemli görevlerde bulunmuş bir zatın Tarım Bakanlığı evrakı arasındaki dosyasında, sadece adının yazılı olduğu, kartvizit büyüklüğünde bir kartın bulunması çok ilginçtir. Vefatı dolayısıyla da fazla bir şey yazılmadığı söylenebilir. Onun biyografisini yazmak için basındaki küçücük bilgi kırıntılarını uç uca eklemekten başka yol kalmamıştır. Bu konuda belki tek sevindirici gelişme, elinizdeki kitabın ilk basımı yayımlandıktan sonra, Cevat Rüştü'nün oğlu ve kızına ulaşılmasıdır. Tanıdığım günden beri çalışmalarımda yardımını gördüğüm Prof. Dr. Aykut Kazancıgil, Cevat Rüştü'nün oğlu ve kızıyla görüşerek aile hakkında şifahî bilgiler aldı. Bu bilgileri öncekilere ekleyince, yeni basın taramalarıyla bazı vefat ilanlarına daha ulaşıldı. Böylece ilk baskıya nispetle Cevat Rüştü'nün ailesi hakkında daha geniş bilgi verilebilecektir.

[1] "Ziraat Âleminde - Ziraat Âlemi Cevat Rüştü'yü Kaybetti...", *Ziraat Gazetesi*, Yıl:7, nu.3, Mart 1936, s.90-91.

ye'ye gönderildi. Oradan döndükten sonra emekli oldu. 1329/1911 yılında öldü ve Eyüp'teki Kırkmerdiven Mezarlığı'na gömüldü. *Usul-i İlm-i Hesap* (Mekteb-i Harbiye-i Şahane Mat., İstanbul 1275/1858, 355 s.), *Mecmua-i Hendese* (Matbaa-i Âmire, İstanbul 1283/1867, 225 s.), *Risale-i Mikat* (Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahane Mat., İstanbul 1285/1868, 55 s.), *Müsellesât-ı Küreviye* (Mihran Mat., İstanbul 1298/1882, s.130 s.) ve J. Lalande (1732-1807)'den çevirdiği *Logaritma* (Matbaa-i Ceride-i Havadis, İstanbul 1278/1862, 251 s.), adlı eserleri vardı. Fakat ders anlatırken yanında kitap bulundurmayıp notları çok kuvvetli olan hafızasından yazdırdığı için "Kitapsız Hoca" lakabıyla anılırdı.[2]

Aykut Kazancıgil'in aldığı bilgilere göre Mustafa Safvet Paşa, döneminde çok muteber bir kişi olarak, kışları Cihangir'de Tophane üstünde büyük köşkünde oturur, yazları Beykoz'daki küçük sahilhanesinde yazlığa çıkarmış. Bu konak, Paşa öldükten sonraki yıllarda yanmış. Aile bütün uğraşmalara rağmen belediyenin park yapmak üzere el koyduğu arsasını alamamış ancak sonradan buraya küçük bir park ve usulen garaipten olarak pek çok apartman yapılagelmiştir.

Mustafa Safvet Paşa'nın Rüştü Bey adında bir tek oğlu vardır. Bu zat, Cevat Rüştü'nün babasıdır. Rüştü Bey, dönemin klasik ev eğitiminden sonra idadiyi bitirmiş ve kalemlerde çalışmıştır. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilânıyla, Sultan II. Abdülhamid'e yakınlığı bilinen pek çok bürokrat gibi o da açığa alınmıştır. Paşa babasının imkânları ve onun vefatından sonra kendisine intikal eden büyük servet ile bir daha çalışmamış veya çalışamamış; ölünceye kadar "eshab-ı emlâk"tan bir kişi olarak yaşamıştır. Onun sıkıntı çekmemesinin sebebi Mustafa Safvet Paşa'nın tek oğlu olması ve kendisine büyük bir miras intikalidir. Rüştü Bey, Cihangir'deki konak yandıktan sonra iki oğlu için Beykoz'daki sahilhanenin bahçesine yan yana iki güzel köşk yaptırmıştır. Bu köşkler, sonradan yol yapılırken istimlak edilmiş ve yıkılmıştır.

Rüştü Bey'in anne tarafı Kabasakallar'ın geniş ve tarihî bir aile olduğu bilinmektedir. Akrabalık, Rüştü Bey'in babası (Cevat Rüş-

---

[2] Ekmeleddin İHSANOĞLU, Ramazan ŞEŞEN, Cevat İZGİ: *Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi,* II. C., (History of Matematical Literature During The Ottoman Period), İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yay., İstanbul 1999, s. 422-424.



Yaklaşan ilk evliliğinden önce (1918/20).

tü'nün dedesi) Mustafa Safvet Paşa'nın Kabasakallar'a damat olmasıyla başlar. Bu akrabalık bilgisi, Cevat Rüştü'nün tütünün tarihiyle ilgili bir yazısındaki

> *"Bazı müdekkikine göre tütün İstanbul'a ilk defa olarak merhum pederimin valide tarafından ceddi Galatalı Kabasakal'ın mutasarrıf bulunduğu Galata Balık Pazarı'ndaki Kurşunluhan'a gelmiş ve oradan İstanbul'un diğer mahallerine yayılmıştı."*[3]

cümlesinde ve ölümü dolayısıyla yayımlanan ve yukarıda gösterilen haber yazıda anılmaktadır.

Rüştü Bey'in eşinin ismi Sedide Hanım'dır ve bu hanımdan iki oğlu olmuştur: Asaf Rüştü, Cevat Rüştü.

Aile, soyadı kanunu ile "Öktem" soyadını almıştır.

Cevat Rüştü hakkındaki bilgileri daha sonraya bırakarak ondan iki yaş küçük kardeşi Asaf Rüştü Bey hakkında Aykut Kazancıgil'in, aileden aldığı bilgileri aktaralım.

---

[3] Cevat Rüştü [ÖKTEM]: "Millî mahsulâtımızın en mühimlerinden: Tütün-I", *İkdam*, sayı: 8217, 28 Kânun-ı evvel 1919, s. 2.

Asaf Rüştü Bey (1880-1936)[4], çok sağlam vücutlu, iriyarı ve sanatkar bir kişi imiş. Bahriye Binbaşısı olmuş ve aşağıda hakkında bilgi verilecek olan Kenan Paşa'nın 3. çocuğu Lütfiye Hanım'la evlenmiş, Beykoz'da oturmuştur. Onun da iki çocuğu olmuştur. Kendi annesinin ismine izafeten kızına Sedide ismini, oğluna da büyük dedesi dolayısı ile Sadrettin ismini vermiştir. Kızı İstanbul'da evli ve iki çocukludur. Sedide Hanım'ın oğlu Asaf Öktem, İngiltere'de çalışmaktadır. Asaf Rüştü Bey şeker hastalığından muztarip olarak erkenden emekli olmuştur. Bir süre sonra o zaman için amansız bir hâl olan vereme tutulmuştur. Erken ölürüm, Beykoz'daki çifte yalı miras problemi olur diye Ankara'dan kardeşi Cevat Rüştü'yü çağırarak mülkü iki ayrı tapu haline getirdikten sonra vefat etmiştir. Eşi Lütfiye Hanım, 13 Mart 1987'ye kadar yaşamıştır[5].

Asaf Rüştü Bey'in büyük özelliği ve şöhreti, deve derisinden karagöz takımları yapmakmış. Çok zor terbiye edilen deve derisini kendisi hazırlar toprak boyalarla boyarmış. Yıllarca uğraşarak hazırladığı bütün göstermelikleriyle 150 parçadan oluşan büyük koleksiyonu Ankara Halkevi'ne hediye etmiş. Ancak uzun süre camekanlarda saklanan bu kıymetli koleksiyon 1951'de Halkevleri kapandıktan sonra kaybolmuş, izine bir daha rastlanmamıştır. Kulaktan kulağa aktarıldığına göre koleksiyon Münih'teki bir müzeye gitmiştir.

Kızı Lâle ERHAN ve oğlu Erol ÖKTEM'den Aykut Kazancıgil'in

---

[4] Lâle ERHAN ve Rüştü Erol ÖKTEM, amcalarının doğum tarihini Aykut KAZANCIGİL'e "1877" olarak vermişlerdir. Fakat 10 Haziran 1915 tarihli *Donanma* (sayı: 97/49, 28 Mayıs 1331, s. 58) dergisinin "İdmancılarımız: Asaf Rüştü" başlıklı yazısında, 35 yaşında bulunduğu belirtildiğine göre doğum tarihinin 1880 olduğuna şüphe yoktur.

[5] 14.03.1987 tarihli *Milliyet* gazetesinde (s.7) çıkan vefat ilanı şöyledir:
Merhum Kerem Paşa'nın ve merhume Dilara Hanımefendi'nin kızı, merhum Bahriye Kumandanı Asaf Rüştü'nün eşi, merhum Cevat Rüştü'nün yengesi, Sadide Öktem ve merhum Sadrettin'in anneleri, Ömer Abed, Zeliha Abed'in anneanneleri Sedide ve Leyla Abed'in nineleri, Münire Kanbay'ın ablası, Malike Eldali'nin teyzesi, merhume Fahriye Eldem, merhume Nevin Safyurtlu'nun teyzeleri, Sevgi-Mehmet Yaraş, Güler-Niyazi Başaran, Suat Kanbay, Neriman-Behzat, Hikmet-Kemal Caba, Sevim-Faruk Babür ve Mehmet Kanbay'ın halaları
LUTFİYE ÖKTEM HANIMEFENDİ
13 Mart Cuma günü vefat etmiştir. Cenazesi 14 Mart Cumartesi (bugün) ikindi namazına müteakip Teşfikiye Camii'inden kaldırılarak Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedilecektir.
Bu ilandaki "Kerem Paşa" ismi yanlıştır, "Kenan Paşa" olacaktır.



Münire Hanım ve oğlu Erol (1925)

aldığı bilgilere göre Cevat Rüştü, ikinci eşi tarafından da çok meşhur bir aileye, Kenan Paşa ailesine mensuptur. Kenan Paşa, Cevat Rüştü'nün kayınpederidir.

Kayınpederi Kenan Paşa ve Ailesi

Mülkiye-i Şahane mezunu (sayı: 651) olan Kenan Paşa hakkında Mücellidoğlu Ali ÇANKAYA'nın resmî kayıtlardan edindiği bilgiler şöyledir:

> *"Nazif Paşa(?)'nın oğludur. 1861'de İstanbul'da doğdu. Galatasaray Sultanîsi'nde lise öğrenimini tamamladı. Ağustos 1884'te Mülkiye'nin yüksek kısmından mezun olduktan sonra Harbiye Mektebi'ne girdi. Buradan 1888'de Erkân-ı Harp Kolağası (Kurmay Ön Yüzbaşı) olarak orduya katıldı. 1892'de Kurmay Yüzbaşılığa terfi ettirilerek Yıldız Sarayına alındı. Sultan II. Abdühamid'in yaverliğine (Yaver-i Hazret-i Şehriyarîliğe) atandı. Bu görevde sırasıyla terfi edip 1904'te Tuğgeneral oldu. Abdülhamid'in hal'i üzerine yıldız sarayına mensup pekçok memur ve subaylara olduğu gibi Nisan 1909'da paşalık rütbesi kaldırılarak Önyüzbaşılığa indirildi. 'Kenan Efendi' sıfatını aldı. İki ay sonra da askerlikten tart edilip emekliye sevk edildi. Bundan sonraki durumuna ait bilgi bulunamadı."*[6]

---

[6] Mücellidoğlu Ali ÇANKAYA: *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, III., Mars Mat., Ankara, 1968-1969, s. 179.



Alasonya Ordu-yı Hümayun Hey'et-i Teftişiyesinden ve Yaver-i Hazret-i Şehriyarî Kenan Paşa (Malumat, sayı: 84, s.731)

Prof. Dr. Aykut Kazancıgil'in Kenan Paşa'nın torunlarından aldığı bu bilgiye göre (aşağıda verilecektir), emekliye ayırılmasından bir müddet sonra Paşa, bu muameleye dayanamayarak intihar etmiştir.

Prof. Dr. Aykut Kazancıgil, Kenan Paşa'nın çocukları ve torunları hakkında ise edindiği bilgilerle bu ailenin birbuçuk asırlık hikâyesini şöyle aktarır (Dipnotlar tarafımızdan eklenmiştir):

Kenan Paşa Dilârâ Hanım'la evlenmiş ve bu evlilikten beş çocuğu olmuştur. (Ailenin Soyadı Kanunundan sonra yaşayan kişileri Kanbay soyadını almışlardır.) Çocukları sırasıyla şöyledir:

1. [Seyide] Suat BARAZ Hanım, [İstanbul'da yaşamış, 10 Ekim 1974'te vefat etmiş, Zincirlikuyu Mezarlığında defnedilmiştir[7].] Yavuz Zırhlısı kumandanı olarak tanınan bahriye subayı Rasih BARAZ'la[8] evlenmiştir. Bu evlilikte üç çocuğu olmuştur. Büyük kızı Fahire ünlü mimar Profesör Sedat Hakkı Eldem'in eşidir. Ortanca kızı [Malike El Dsleh] Halep'te evlenmiş orada çocukları olmuş ve yerleşmiştir. En küçük kızı [Nevin] İstanbul'da yaşamış, [Aslan, İsmet ve Bala SAFYURTLU adlı üç çocuğu olmuş, 9 Ocak 1962'de Milano'da ölmüştür.][9]

2. Nihat KANBAY Devlet Demiryolları'nda istasyon şefi olarak Erzincan zelzelesinde ölmüştür. (İki çocuğu olmuş; haklarında bilgi yoktur.)

---

[7] Vefat ilanı için bk. *Cumhuriyet*, 12 Ekim 1974, s. 2.

[8] Rasih BARAZ, 11 Nisan 1958'de İstanbul'da ölmüş, Zincirlikuyu'daki Asrî Mezarlık'a defnedilmiştir. Vefat ilanı için bk. *Cumhuriyet*, 11 Nisan 1958, s. 2. 40. gün Mevlid'i için bk. *Cumhuriyet*, 21 Mayıs 1958, s. 3.

[9] Öldüğünde Mark GRINSTEN ile evli idi. Cenazesi İstanbul'a getirilerek Zincirlikuyu'daki Asrî Mezarlık'a 14 Ocak 1962'de defnedilmiştir Vefat ilanı için bk. *Cumhuriyet*, 14 Ocak 1962, s. 2.



Kenan Paşa (Yeni Mülkiyeliler ve Mülkiye Tarihi, C.III, s.179).

3. Lütfiye Hanım, Asaf Rüştü ÖKTEM ile evlidir. İki çocuğu olmuştur. Kızının adı Asaf Rüştü'nün annesinin ismine izafeten Sedide'dir. Bu hanım İstanbul'da Abid Han'ın sahibi bir Suriyeli ile evlenmiş kısa bir süre sonra ayrılmış hâlen hayattadır (Birinci nesilden hayatta olan tek kişi). Sadrettin Konevi'ye izafeten Sadrettin ismini koydukları oğlu babası gibi bahriye subayı olmuş. Sadrettin Bey'in kızı evli, iki çocuklu ve hâlen İstanbul'da yaşamaktadır. Oğlu Asaf Öktem İngiltere'de çalışmaktadır.

4. Hayrettin KANBAY: Bahriye subayı olan bu kişi döneminde dikkati çeken yakışıklılığı dolayısıyla "Valantino Hayrettin" diye anılırmış. Bazı küçük hikâyelerin kahramanı olmuş, genç yaşta kanserden ölmüştür. Hiç evlenmemiştir.

5. Münire Hanım (1904-2001): Cevat Rüştü Öktem'in ikinci eşi ve asıl konumuz olan kişi.

a) Münire Hanım önce önemli bir Nakşibendî Şeyhi ile 13 yaşında iken babasının isteği ile evlendirilmiştir. Bu evlilikten sonra Kenan Paşa tam anlamı ile çökmüş, bir zamanlar İstanbul'un kibar muhitlerinde "Güzel Kenan Paşa" diye anılan bu namlı kişi bitkin hâle gelmiştir. Subay, savaş oluyor askere alınamıyor, ordudan çıkarılmış.. büyük maddi muzayaka içindedir, sonuçta Kenan Paşa intihar eder.

Çok zor şartlar altında eşiyle yaşayan Münire Hanım'ın bu evlilikten, sonradan doktor olan ve yakında ölen babası dolayısıyla Kenan adını koydukları bir oğlu olmuştur. Tekke hayatına bir türlü alışamayan nazik, belki de yakışıklı fakat kendisinden çok farkı olan eşiyle uyuşamayan genç kadın bir süre sonra oğlunu bırakarak kaçmış ve annesi Dilârâ Hanım'ın ve ablası Lütfiye Hanım'ın evine 16 yaşında dul olarak sığınmıştır. Terk ettiği oğlu Kenan doktor olmuş, yıllar sonra lösemiden vefat etmeden önce dramatik şartlarda ilk defa olarak annesiyle karşılaşmış ve onun kollarında ölmüştür. 1925'den sonra tekkeler kapatılmış olsa da, ünlü bir şeyhin oğlu olarak belki babası yerine postnişin olması beklenen Doktor Kenan'ın cenaze töreninde cezbe halindeki Nakşî cemaati, orada bulunan büyük kalabalığın ve aile efradının hatırından hiç çıkma-

maktadır. (Doktor Kenan, Galatasaray Lisesi müdürlerden Muhittin SANDIKCI'nın[10] yakın akrabasıdır.)

b) Annesinin ve daha çok Lütfiye Hanım'ın evinde oturan Münire Hanım bir süre sonra ablası Lütfiye Hanım'ın kayınbiraderi Cevat Rüştü Bey ile evlenmiştir (1922). O esnada Cevat Rüştü Bey 37 yaşında, Münire Hanım ise 18 yaşındadır. Bu evlilikten bugün hayatta olan bize hem bilgi, hem elimizdeki resimleri veren Lâle Erhan (1924) ve Rüştü Erol ÖKTEM (1925) olmak üzere iki çocuğu olmuştur. Aile ilk yıllar mesut ve memnun Beykoz'da ikamet etmiş sonra Cevat Rüştü Bey'in işi icabı Ankara'ya taşınmışlardır. Ankara'daki yeknesak hayat, gittikçe kendini belli eden eşi ile aralarındaki büyük yaş farkı, Münire Hanım'da büyük bir buhran yaratmıştır. Bir gün iki çocuğunu alarak (çocuklar dört, beş yaşlarındayken) İstanbul'a hareket etmiş; daha önceden tanımış olduğu ve onların geleceğini bilen Aziz SALAHOR Bey[11] kendisi ve çocuklarını Erenköy İstasyonu'nda karşılamış ve Erenköy'deki konağına misafir etmiştir. Kısa süre sonra çocukların amcaları Asaf Rüştü Bey gelerek onları babalarının vesayeti ile almıştır.

b1) Lâle ERHAN (1924-2010): İlk evliliği Zeki ERTALAR iledir. Bu evlilikten Cevat ve Rıdvan (ERTALAR) adlı iki çocuğu olmuştur. İkinci evliliğini Yapı Kredi Bankası yöneticilerinden Kemal ERHAN ile yaptı. Müşterek çocukları yoktur.

b2) Rüştü Erol ÖKTEM (1925-28 Mart 2013): Milliyet Yayınları Dağıtım Müdürü olarak tanınan Mefkûre Hanım'la evlenmiştir. Çocuklarından Canan adlı kızları ölmüştür. Diğer kızları Candan ÖKTEM adını taşımaktadır.

c) Münire Hanım daha sonra Aziz Bey ile evlenmiş bu evlilikten bir kız çocuğu olmuşsa da çocuk İlkokul yaşlarındayken yoldan geçen bir otomobilin çarpması sonucu ölmüştür. Bundan bir süre sonra Münire Hanım, bu eşinden de ayrılmıştır (1950'ler). Sonraki yıllarda İstanbul'da yaşamış hayatta olan oğlu ve kızıyla, vefat ettiği 2001 yılına kadar yakın ilişki içinde olmuştur.

---

[10] Galatasaray Lisesi müdürlüğüne atanmasıyla ilgili bir haber için bk. "Muhittin Sandıkçı Galatasaray Lisesi Müdürü Oluyor", *Milliyet*, 10.03.1967, s. 7.

[11] Selanik valilerinden Hacı Hasan Refik Paşa'nın torunu ve Mehmet Sadık-Seniye SALAHOR'un oğludur. 13 Haziran 1946'da İstanbul'da öldü. Vefat ilanı için bk. *Cumhuriyet*, 14.6.1948.